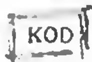
GOVORI

IZREČENI DNE 19. LISTOPADA 1899.

KOD

INSTALACIJE REKTORA

ZA

ŠKOLSKU GODINU 1899.|1900.

U

KRALJEV. HRVATSKOM SVEUČILIŠTU FRANJE JOSIPA I.

ZAGREB.
TISAK KRALJ. ZEMALJSKE TISKARE.
1899.

GOVORI

IZREČENI DNE 19. LISTOPADA 1899.

KOD

INSTALACIJE REKTORA

ZA

ŠKOLSKU GODINU 1899.|1900.

U

KRALJEV. HRVATSKOM SVEUČILIŠTU FRANJE JOSIPA I.

ZAGREB.
TISAK KRALJ. ZEMALJSKE TISKARE.
1899.

I.

IZVJEŠTAJ

ODSTUPAJUĆEGA REKTORA

DRA. JOSIPA ŠILOVIĆA

KR. JAVNOGA REDOVITOGA PROFESORA KAZNENOGA PRAVA, KAZNENOGA POSTUPNIKA I FILOSOFIJE PRAVA, ČLANA KR. POVJERENSTVA ZA II. DRŽAVNI ISPIT PRAVNO-POVJESNI I KR. POVJERENSTVA ZA III. SUDSTVENI DRŽAVNI ISPIT, VLADINOG POVJERENIKA I PREDSJEDNIKA ISPITNOGA POVJERENSTVA ZA UČITELJE STENOGRAFIJE, NARODNOGA ZASTUPNIKA U SABORU KRALJEVINA HRVATSKE, SLAVONIJE I DALMACIJE, GOD. 1897./98. DEKANA PRAVO- I DRŽAVOSLOVNOGA FAKULTETA.

Visoko štovana gospodo!
Slavna sveučilišna skupštino!

Radosna srca i s rodoljubnim ponosom uzimljem danas riječ s ove časne stolice, koju imam da ustupim svom poštovanom naslijedniku. Kr. ovo hrvatsko sveučilište, prozvano sjajnim imenom *Njegova* ces. i kralj. apostolskoga *Veličanstva* našega premilostivoga kralja *Franje Josipa I.*, i svečano otvoreno 19. listopada 1874. na ime *Njegova Veličanstva,* slavi danas *dvadesetpetgodišnjicu* svoga opstanka.

Ako i nije dug vijek njegova života, ako i nije još dostiglo one znamenite dobe, za koju bi se moglo reći, da je sveučilište preživjelo velik historički momenat, ipak se i dvadesetpetgodišnja perijoda, koju danas navršujemo, smatra važnim odsjekom u životu najvišega učevnoga zavoda u našoj domovini.

Shvaćajući tako ovaj znatni događaj, akademički senat nije držao uputnim, da se dvadesetpetgodišnjica sveučilišta proslavi vanjskim svečanim načinom, već se je odlučio da se skromno obavi prema ozbiljnom njegovom znanstvenom zadatku u krilu sveučilišta spomenom, kojim obično sveučilišta i znanstveni zavodi važne zgode svoga života proslavljuju.

U tu je svrhu zaključio, da se tiskom izda *knjiga-spomenica*, u kojoj bi se prikazala povijest i razvoj sveučilišta za prvih 25 godina opstanka njegova. Ta će spomenica za kratko vrijeme izaći, te će u njoj podrobno

biti razloženi i objelodanjeni svi podaci, koji se odnose na sveučilište. Mene pako zapada častan zadatak, da se u najkrupnijim crtama osvrnem na glavne momente i zgode u dvadesetpetgodišnjem razdoblju života sveučilišnoga.

Sveučilište je otvoreno s potpunim bogoslovnim i pravoslovnim i državoslovnim fakltetom, dok se je od mudroslovnoga fakulteta mogao otvoriti samo odio filosofičko-historički. Nu već druge školske godine vidimo većinu stolica *matematičko-prirodoslovne* struke popunjene, a treće školske godine osnovan je u potpunoj cjelini i matematičko-prirodoslovni odio, koji se je godinu dana i prije uredio nego li mu je zakonom od 5. siječnja 1874. o ustrojenju sveučilišta određeno bilo. Matematičko-prirodoslovnom odjelu pripojili su se za kratko i nužni znanstveni prirodoslovni zavodi: *Fizikalni* se je *kabinet* odmah poslije popunjenja stolice počeo uređivati i za malo je bio potpuno ustrojen; *botaničko-fiziologički zavod,* namješten najprije u tijesnoj sobici, lijepo je, udobno i na veliko opremljen u sadašnjim svojim prostorijama. Ako i nešto kasnije, botaničkomu je zavodu prirastao divan *botanički vrt,* ukras grada Zagreba i ponos našega sveučilišta, kakovim se i starija i veća sveučilišta u našoj monarkiji ne mogu podičiti. *Kemički laboratorij*, potisnut s početka u privatnu kuću, raspolaže sada krasnom samostalnom zgradom u najljepšem prijedjelu grada.

Godine 1882. priveden je u život *farmaceutički naučni tečaj* i pripojen mudroslovnom fakultetu, a s tim u savezu ustrojen je kasnije *farmakognostički zavod,* također ukusno uređen u zgradi kemičkoga laboratorija.

Napokon je zakonom o promicanju narodnoga gospodarstva utijelovljena mudroslovnom fakultetu *kr. šu-*

marska akademija, te prije godinu dana otvorena *šumarska obuka* u istom fakultetu.

Samostalnoga *zoologičkoga, mineralogičkoga i geologičkoga zavoda* sveučilište doduše još nema, te se ono služi zbirkama u dotičnim odjelima zemalj. narodnoga muzeja; no i ovi imadu svoj sadašnji razvitak zahvaliti naučnomu svomu spoju sa sveučilištem.

Ako još spomenem, da se je upravo na koncu dvadesetpetgodišnje perijode počeo uređivati zavod za *higijenu i anatomiju,* sa zadovoljstvom i radošću mogu konstatovati, da je mudroslovni fakultet, koji se svugdje radi velikih materijalnih potreba sporije razvija, najprečim uredbama opskrbljen.

Prepuštajući našoj „spomenici“, da opširnije govori o raznim uredbama i organizatornom radu, koji se je u sveučilištu razvio, ja ću o jednom i drugom samo letimice izvijestiti.

Prve školske godine uređen je posebnim zakonom *izbor rektora,* a tekom prvih triju školskih godina izdani su propisi i naredbe *o strogim ispitima, o teoretičkim državnim ispitima pravnika, o učiteljskim ispitima* za srednje škole, zatim *o disciplinarnom redu, o ispunjavanju vjerozakonskih dužnosti* za slušače; na dalje god. 1879. *o habilitaciji privatnih docenata,* a godine 1882. *o nostrifikaciji doktorata.*

Iste je godine s ustrojem farmaceutičkoga tečaja proglašena *naučna osnova i ispitni red za magisterij farmacije,* a god. 1886. uređeni su *privremenim statutima seminari* na pravoslovnom i državoslovnom te mudroslovnom fakultetu, kojima je prirastao god. 1896. *pedagogički seminar* na posljednjem fakultetu.

Mnogi od ovih propisa podvrgnuti su kasnije *reviziji,* a kad je dvadesetpetgodišnje iskustvo pokazalo, da i zakon o ustrojstvu sveučilišta od 5. siječnja 1874.

treba u gdjekojem pravcu ispraviti, preinačene su neke ustanove njegove *zakonskom novelom od 6. listopada 1894.*, kojom se je u glavnom reformirao pravno-povjesni teoretički državni ispit, za tim oblik naukovine promijenio i materijalni položaj profesorskoga i činovničkoga osoblja uredio.

U posljednjem petgodištu uređeni su *predispiti* iz *staroklasičnih jezika, staroklasičke historije i arheologije* na mudroslovnom fakultetu, za tim naučne discipline novim profesorskim i učiteljskim stolicama proširene, nove osnovke za uspješan napredak udarene, i uopće na kraju dvadesetpetgodišnjice organizacija u postojećim trim fakultetima *potpuno dovršena i usavršena.*

Našu nam radost još jedino muti, što ni na koncu dvadesetpetgodišnjice ne možemo pozdraviti *otvorenje medicinskoga fakulteta,* kojim bi se upotpunio organizam našega sveučilišta.

Najtoplija je naša želja, da se zapreke, koje stoje na putu oživotvorenju medicinskoga fakulteta, što prije uklone, a kako je i vis. naše zakonodavno tijelo i vis. kr. zem. vlada pokazala sjajnim primjerom, da joj je pred očima ta vruća želja naroda, mi se pouzdano nadamo i skorom otvorenju medicinskoga fakulteta.

Milošću i blagonaklonošću *Njegova Veličanstva* odlikovano je i usrećeno kralj. ovo sveučilište u više prigoda. Odmah druge školske godine nadarilo je *Njegovo Veličanstvo* sveučilište *insignijama* za njegove akademičke funkcijonare, sastojećim od sveuč. žezla i četiriju zlatnih lanaca, jednoga za rektora, a tri za tri dekana postojećih fakulteta.

Kad je *Njegovo Veličanstvo* slavilo god. 1879. previši *srebrni pir,* opredijelilo je premilostivo od osnovanih stipendija za slušače najviših zavoda u našoj monarkiji *tri stipendija u zlatu* za slušače našega sveučilišta.

Smatrajući *Njegovo Veličanstvo* preblagostivo, da nagrada s najvišega mjesta mora biti najvećim poticalom napretku u naucima, dozvolilo je g. 1894. premilostivo, da sveučilište može izvrsne kandidate promovirati *„sub auspiciis Regis“* na časti doktorske, te je ovakovom svečanom promocijom jedan kandidat već i promaknut, a za malo će se i drugi promaknuti na doktorat prava.

Sveučilište je napokon počašćeno bilo, da primi u svojim prostorijama najprije god. 1888. *Njegovu Visost* blagopokojnoga *prijestolonaslijednika Rudolfa, Njezinu Visost* prejasnu Njegovu suprugu *nadvojvodkinju Stefaniju* i prejasnoga *nadvojvodu Otona.*

Godine pako 1895. doživjelo je hrvatsko sveučilište najsretniji čas svoga života *previšim posjetom,* kojim je udostojalo *Njegovo Veličanstvo* naš premilostivi kralj *Franjo Josip I.* preblagostivo usrećiti sveučilište.

Kako je hrvatsko sveučilište samo u divnom skladu kraljevske blagonaklonosti i postojane brige visoke kr. zem. vlade, kao i u znanstvenom radu svojih profesora i marljivom pregnuću svojih slušača našlo zdrave uvjete svomu razvitku, može ono prvu svoju dvadesetpetgodišnjicu zaključiti s uvjerenjem, da je u prvom razdoblju svoga života gledalo časno i savjesno zadovoljiti svomu uzvišenomu zadatku, i da je ono stvorilo hrvatskomu narodu središte, koje mu daje veleugledno mjesto u redu prosvijetljenih naroda.

Prva je generacija udarila temelj, podigla zgradu i postavila krov sveučilištu. Iduće generacije treba da se brinu za uzdržavanje te građevine, da joj opseg prema ukazanim potrebama proširuju, i da nutarnji njezin uređaj solidnim materijalom opskrbljuju.

Na mlađima ostaje, da taj rad tako dostojno nastave, kao što su ga stariji započeli.

Završujući prvu perijodu svoga vijeka, mi veselo stupamo u drugu s pouzdanom nadom, da će nam na dobro priređenu tlu rad biti savršeniji, da će nas ljubav naroda i dalje zagrijavati i hrabriti, i da će visoka zaštita i potpora nadležnih vlasti i unaprijed pratiti naše djelovanje.

U to ime Bog pomogao.

O *naukovnoj godini 1898./99.*, u kojoj sam imao čast da stojim na čelu ovom zavodu, imam da u kratko izvijestim ovo.

Na prvom mi je mjestu spomenuti neke *promjene u profesorskom i učiteljskom osoblju.*

Žalim, što u prvom redu moram da se sjetim žalosnoga slučaja, koji se je desio u sveučilištu. Dne 6. svibnja t. g. preminuo je *dr. Juraj Dočkal,* kralj. javni redoviti profesor biblijskih nauka staroga zavjeta na bogoslovnom fakultetu, naš prošlogodišnji prorektor, a god. 1897./98. rektor magnifik ovoga sveučilišta kao i god. 1894./95. dekan bogoslovnoga fakulteta, — u naponu muževne dobe, navršivši tek 44. godinu svoga vijeka. Učiteljujući u ovom sveučilištu od godine 1891. ponajprije kao izvanredni, a za tim kao redoviti profesor, on ostavlja krasnu uspomenu uzorna svećenika, vrsna nastavnika, zauzetnoga prijatelja mladeži i prijaznoga sudruga i akademičkoga funkcijonara, koji je umio vršiti svoje dužnosti s tankoćutnim obzirom i taktom. Odlikovan u više navrata crkvenim častima i službama, upravljaše on dulje vremena kao ravnatelj nadbiskupskim sirotištem u Zagrebu, u kojem si je svojstvu također stekao priznanje svojih duhovnih glavara, a zahvalnost povjerenoga mu mladoga naraštaja. Sa svojim predšasnikom na časnom ovom mjestu ja se opraštam sa željom, da mu zemlja bude lahka, a uspomena među nama draga! Slava mu!

U oči ove školske godine ostavio je sveučilište stariji naš kolega *dr. Karlo Zahradnik,* kr. javni redoviti profesor matematike na mudroslovnom fakultetu, prihvativši ponudenu mu profesorsku stolicu na istom ustrojenoj češkoj tehnici u Brnu. Hrvatsko ga je sveučilište prije 23 godine rado u svoje okrilje primilo, pa sada žali, da ga tako nenadano ostavlja, tim više, što u njem gubi veoma zaslužnog učitelja, vrla druga i priznata naučnjaka i plemenita čovjeka.

U fakultetu *bogoslovnom* imenovan je previšim riješenjem od 30. rujna 1899. kralj. javni izvanredni profesor uvodnih znanosti u novi zavjet napose i tumačenja sv. pisma novog zavjeta iz vulgate i iz izvornoga teksta *dr. Rudolf Vimer* kr. javnim *redovitim* profesorom. Stolicu crkvene povijesti *suplovao* je i prošle školske godine *dr. Mirko Marchetti,* a po smrti profesora dra. Jurja Dočkala stolicu biblijskih nauka staroga zavjeta i jezika hebrejskoga, u II. poljeću *dr. Mijo Medjimorec.*

U fakultetu *juridičkom* imenovani su previšim riješenjem od 2. veljače 1899. kr. javni izvanredni profesor građanskoga parbenoga i izvanparbenoga postupnika *dr. Dragutin Čupović* kr. javnim *redovitim* profesorom, a privatni docenat *dr. Ljudevit pl. Andrassy* kr. javnim *izvanrednim* profesorom rimskoga prava. *Suplencija* nepopunjene još stolice upravne nauke i upravnoga prava povjerena je bila prošle školske godine kr. javnom redovitom profesoru *dru. Josipu Pliveriću.*

U *mudroslovnom* fakultetu imenovani su također previšim riješenjem od 2. veljače 1899. privatni docenti *dr. Hinko pl. Hranilović* i *dr. Stjepan Tropsch* kr. javnim *izvanrednim* profesorima, i to prvi za stolicu geografije, a drugi za stolicu njemačkoga jezika i literature, koje su stolice oni od prije suplovali. Previšim pako riješenjem

od 3. svibnja 1899. promaknut je kr. javni izvanredni profesor farmakognosije *dr. Julije Domac* na kr. javnoga *redovitoga* profesora.

Venia legendi podjeljena je profesoru kr. donjogradske gimnazije zagrebačke *dru. Juliju Goliku* za povijest rimskoga pjesništva od najstarijih vremena do smrti cara Augusta, a profesoru gimnazije gospićke *dru. Stjepanu Gjurašinu* za morfologiju i sistematiku bilja. Privatni docenat *dr. Lazar Car,* zamjenjujući već dulje vremena profesora zoologije *Spiridijona Brusinu,* postavljen je i za prošlu godinu *suplentom* toga predmeta, pošto je ponovo produljen dopust istomu profesoru za uredenje zbiraka u zoologičkom narodnom muzeju. Isto je tako imenovan *suplentom* stolice za hrvatski jezik i književnost profesor kr. gornjogradske gimnazije zagrebačke *dr. Đuro Šurmin.* I jedino još ne zapremljeno *lektorsko* mjesto za engleski jezik popunjeno je prošle godine profesorom kr. realne gimnazije zagrebačke *Aleksandrom Lochmerom.*

Napoko su za šumarsku obuku imenovani ovi novi *učitelji:* Privatni docenat u juridičkom fakultetu *dr. Juraj Vrbanić* učiteljem narodnoga gospodarstva i financijalne znanosti. Profesor kralj. gornjogradske gimnazije zagrebačke *Antun Korlević* učiteljem šumarske zoologije i entomologije mjesto profesora dra. Augusta Langhoffera, koji je riješen istoga učiteljskoga mjesta. Profesor kralj. zagrebačke realne gimnazije *Franjo Šandor* učiteljem mineralogije i petrografije. Kr. kotarski inžinir u Križevcima *Vinko Hlavinka* učiteljem geodezije i tehničkih struka. Profesor kr. gospodarskog i šumarskog učilišta u Križevcima *Ivan Partaš* učiteljem kulture, povijesti i literature šumske kao i dendrometrije. I konačno kralj. vladin povjerenik za gospodarstvo *Oton Frangeš* učiteljem ribarstva i općega gospodarstva. Ova potonja trojica do-

bila su ujedno naslov profesora i uvršteni su u VIII. nadnevni razred.

Po tom je *učiteljevao* u školskoj godini 1898./99. ovaj *broj učiteljskih sila:*

U I. poljeću u sva tri fakulteta 60, i to: redovitih profesora 29 (u bogoslovnom fakultetu 4, u pravoslovnom i državoslovnom 8, a u mudroslovnom 17), izvanrednih profesora 7 (u bogoslovnom fakultetu 3, u pravoslovnom i državoslovnom 2, a u mudroslovnom 2), privatnih docenata 13 (u pravoslovnom i državoslovnom fakultetu 3, a u mudroslovnom 10), lektora i učitelja 9 (u bogoslovnom fakultetu 1, u pravoslovnom i državoslovnom 3, a u mudroslovnom fakultetu 5) i 2 suplenta (po 1 u bogoslovnom i pravoslovnom i državoslovnom fakultetu). Svi su ovi držali 114 kolegija.

U drugom pako poljeću bilo je 66 učiteljskih sila: redovitih profesora 29 (u bogoslovnom fakultetu 4, u pravoslovnom i državoslovnom 9, a u mudroslovnom 16), izvanrednih profesora 9 (u bogoslovnom fakultetu 3, u pravoslovnom i državoslovnom 1, a u mudroslovnom 5), privatnih docenata 14 (u pravoslovnom i državoslovnom fakultetu 5, a u mudroslovnom 9), lektora i učitelja 12 (u bogoslovnom fakultetu 1, u pravoslovnom i državoslovnom 3, a u mudroslovnom 8) i napokon 2 suplenta (u bogoslovnom i mudroslovnom fakultetu po 1). Ovi su držali 111 kolegija.

Zanimiva je prispodoba između broja učiteljskih sila, naučajućih prije 25 godina, i današnjega. U drugom semestru školske godine 1874./75. obuhvaćalo je sveučilište samo 25 učiteljskih sila, dok je broj učitelja u II. poljeću školske godine 1898./99. narastao — kako spomenusmo — na 66, t. j. na povišicu od 164%. Ta činjenica najbolje dokazuje, kako se je naučno obzorje

u razmjerno kratkom vremenu proširilo, i kako ono ima služiti dobrim znakom i za buduće razvijanje.

I *broj slušača* poskočio je prošle godine do tolike visine, koje do sada još nikada sveučilište dostiglo nije. U I. poljeću naime bijaše u sva tri takulteta 657 slušača, i to: 537 redovitih (naime 78 teologa, 359 pravnika, 71 filosof i 29 šumara), za tim 79 izvanrednih (9 teologa, 59 pravnika i 11 filosofa) i 41 farmaceut. U II. pako poljeću bilo je svih zajedno 600, i to opet 537 redovitih (76 teologa, 372 pravnika, 69 filosofa i 20 šumara), 22 izvanredna (9 teologa, 6 pravnika i 7 filosofa) i 41 farmaceut.

Od školske godıne 1897./98. povećao se je broj slušača za 93.

Isti radostan pojav, kao kod učiteljskoga osoblja, opažamo i kod frekventacije slušača. U I. poljeću školske godine 1874./75. polazilo je 290 slušača sveučilište, dok ih je u I. poljeću školske godine 1898./99. upisano bilo 657, dakle za 126·5% više nego prije 25 godina. Takov porast malo koje našemu slično sveučilište može zabilježiti, te nam taj porast najbolje svjedoči, koliko je u našem narodu ljubavi k sveučilištu, a ujedno nam služi dokazom, da je sveučilište steklo lijep glas i izvan domovine, jer ga i inozemci ponajviše naši plemenski srodnici iz Srbije, Bugarske i Crne Gore počimaju brojnije posjećivati.

Kako su sveučilišni slušači napredovali, pokazuju nam ovi *uspjesi,* polučeni na *ispitima:* U *bogoslovnom* fakultetu položilo je 12 apsolviranih bogoslova zaključne ispite. U fakultetu *pravoslovnom* i *državoslovnom* položili su prvi pravno-povjesni državni ispit od 121 prijavljenog kandidata njih 107, drugi pravno-povjesni državni ispit od 85 prijavljenih kandidata 75, zatim pravno-povjesni državni ispit po starim propisima 4 kandidata

i pravno-povjesni državni ispit za hrvatsko-ugarske nedržavljane 6 kandidata. Treći pako sudstveni državni ispit načinili su od 61 prijavljenog kandidata njih 58, i napokon četvrti državoznanstveni državni ispit 63 kandidata. Uspjeh ovih ispita bijaše što odličan, što dobar i što dovoljan.

U fakultetu *mudroslovnom* od 22 kandidata, koji su se prijavili za profesorski ispit, osposobljena su petnaestorica, da predavaju u svim razredima srednjih škola, a šestorica, da predavaju u nižim razredima srednjih škola.

Stroge ispite položilo je 7 bogoslova, 69 pravnika i 12 filosofa. Na *čast doktorsku* promovirani su 1 bogoslov, 15 pravnika i 4 filosofa. *Magisterij farmacije* polučilo je 17 farmaceuta.

Od *naukovine* bijahu u oba semestra *oprošteni* svi teolozi. Od pravnika i filosofa u prvom su semestru bila 272ica oproštena od plaćanja cijele naukovine, a 29 od plaćanja polovice naukovine, u drugom pako semestru 314 od cijele, a 6 od polovice.

Na *stipendije i potpore* podjeljeno je 28.490 for. 75 nč. (desetorici bogoslova 601 for., devedeset i dvojici pravnika 17.514 for. 75 nč. i pedeset šestorici filosofa 10.375 for.). Od toga je vis. kr. zem. vlada podijelila iz zemaljskih sredstava 14.540 for., a iz privatnih i obiteljskih zaklada, za tim od gradskih i imovnih općina podjeljeno je 13.950 for. 75 nč.

Načelo, da se u sveučilištu ima ogledati sav intelektualni život našega naroda, i da mu se imadu povjeriti sve one funkcije, koje po svojoj naravi spadaju u njegov djelokrug, našlo je izraza u naredbi preuzv. g. bana od 26. travnja 1899. broj 2093, *kojom se uređuje ustrojstvo i opredjeljuje djelokrug povjerenstva za priznanje u inozemstvu stečenih doktorskih diploma medi-*

cine. U tom povjerenstvu zauzima sveučilište najčasnije mjesto, jer je po spomenutoj naredbi predsjednik toga povjerenstva sveučilišni rektor, odnosno prorektor.

Kao što već nekoliko godina, tako je i prošle godine *madžarska akademija* znanosti namijenila jedan primjerak znamenitoga svoga djela „Monumenta Hungariae historica“ jednom slušaču filosofije. Taj je poklon ovaj put zapao kandidata historije *Milana Šuflaja.*

Na veliku utjehu naše oskudne akademičke mladeži osvanulo je prošle školske godine u kolu humanitarnih društava i započelo svoje djelovanje novo društvo, kojega je osnutak već prošle godine s ove stolice oglašen. Prikupivši lijepu glavnicu od 48.000 for. otvorila je *„hrvatska mensa academica“* svoje čedne prostorije, da opskrbi zdravom hranom oskudnu sveučilišnu mladež.

Kako će se skoro o tom društvu na drugom mjestu opširnije govoriti, ja ću sada samo u kratko spomenuti, da je društvo našlo u svim slojevima zemlje lijep odziv, koji mu je omogućio, da je od 15. veljače do 31. srpnja o. g. moglo uzdržavati do 47 gosti.

Ne mogu propustiti da već sada ne istaknem veledušnu potporu vis. kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, kojom je priskočila društvu najpripravnije u pomoć, te ga već u prvom početku riješila velikih briga i troškova. Ponajprije je blagohotno ustupila prikladne prostorije u obrtnoj školi, koje je na svoj trošak za svrhe mensae academicae priredila, a povrh toga je društvu podijelila pripomoć od 600 for. za menzine goste.

Po svojoj dužnosti kao prošlogodišnji predsjednik mensae ja prinosim preuzv. g. banu *Dragutinu* grofu *Khuen-Hedervàry-u* i presv. g. odjelnomu predstojniku *Arminu Paviću* najtopliju hvalu na voledušnoj toj potpori, kojom su uskorili otvorenje mensae i ujedno pribavili znatnomu broju slušača uživanje besplatne hrane.

K jednu mi je zahvalno spomenuti, da su prošle godine još ovi odličnici pristupili društvu kao članovi zakladatelji: Veleugledni građanin zagrebački i veleposjednik g. *Eduard Prister* s prinosom od 5000 for. Blagopokojni kralj. sveučilišni profesor *dr. Janko Čakanić* s polovinom svoga imetka, koja iznosi 3000 for. Za tim s prinosima po 1000 for.: preuzvišena gospoda ban *Dragutin* grof *Khuen-Hedervàry,* nadbiskup *dr. Juraj Posilović* i biskup *dr. Josip Juraj Strossmayer,* presvijetla gospoda *Gustav* grof *Normann-Ehrenfelski* i *Ljudevit* barun *Vranyczany* kao i rodoljubni naši gradovi *Zagreb* i *Karlovac.*

O izdašnim i stalnim potporama zavisit će dalnji uspjeh društva, koje svakom rodoljubu i prijatelju sveučilišta, dotično siromašne sveučilišne mladeži, najtoplije preporučam, jer je prevelik broj oskudnika, koji kuca na vrata društva, a ova se žalibože radi pomanjkanja sredstava ne mogu svakomu potrebnomu otvoriti.

Humanitarna akademička društva *hrvatsko potporno i srpsko* po svojim su silama takoder lijepo mensu akademičku potpomogla. Ja stavljam sveukupnoj akademičkoj omladini na srce i živo joj preporučam, da i uz ovu plemenitu ideju, ostvarenu njoj na korist, prione isto takovim zanosom, kao što ona znade za sve plemenite i domoljubne ciljeve.

Kr. sveučilišna biblioteka imala je na raspolaganje škol. god. 1898./99. za nabavu i vezanje knjiga 6.155 for. 49 nč., te je što kupom (1131 svez.), što dužnim otiscima (450 svez.) i darovima (1803 svez.) porasla za 3.384 sveska knjiga, tako, da sada broji naša biblioteka 103.895 svezaka knjiga.

Među dobročiniteljima kr. sveučilišne biblioteke u prošloj godini spomenuti nam je naročito *vis. kr. zem. vladu, odio za bogoštovje i nastavu,* koja je ovoj biblio-

teci iz svoje biblioteke odstupila 62 izabrana djela u 232 sveska; za tim presv. gospodina *Ljudevita* baruna *Ožegovića,* vlastelina u Guščerovcu kraj Križevaca, koji je poklonio biblioteci lijepu zbirku knjiga, većinom iz ostavine pokojnoga *Ljudevita* grofa *Sermagea,* i to 247 djela u 859 svezaka. Isto je tako nadario prošle godine našu biblioteku lijepom zbirkom novijih medicinskih knjiga i časopisa, i to sa 317 djela u 550 svezaka, velemožni gosp. umir. vladin tajnik i predsjednik zbora liječnika kraljevine Hrvatske i Slavonije *dr. Ladislav Rakovac,* dočim je sam „zbor liječnika“ i prošle godine za nabavu četiriju medicinskih časopisa, na koje je biblioteka predbrojena, platio predbrojbu, a k tomu je još iz svojih sretstava popunio u biblioteci neke serije starijih medicinskih časopisa. I tako već sada po malo pritiču biblioteci knjige, koje će joj trebati, kada se osnuje medicinski fakultet.

Neka plemenitim darovateljima bude s ovog mjesta izrečena najtoplija hvala.

Poraba biblioteke porasla je i prošle godine. Tečajem deset školskih mjeseci rabilo je u velikoj bibliotečnoj čitaonici 23.707 osoba 37.977 svezaka, a osim toga bilo je od 1968 osoba kući uzajmljeno 3498 svezaka knjiga.

Kako još jedan važan posao u sveučilišnoj biblioteci nije izveden, bez kojega je poraba njezina znatno otešćana, odredila je vis. kr. zem. vlada, da se u sveučilišnoj biblioteci provede *katalogisanje knjiga po strukama,* kojim bi se poraba toga zavoda nauci pristupnijom učinila. Ja se pouzdano nadam, da će vještini, iskustvu, marljivosti i okretnosti sveučilišnoga bibliotekara poći za rukom, da to djelo u što kraćem vremenu kraju privede, jer ni malo ne sumnjam, da će vis. kr. zem. vlada dodijeliti biblioteci u tu svrhu nuždan broj vrsnih sila. Prošle su godine već prve priprave u svrhu katalogisanja učinjene.

Od prošlogodišnjega osoblja u sveučilišnoj biblioteci dvije su sile ostavile biblioteku, i to bibliotečni pristav II. razreda *dr. Stjepan Ortner,* koji je imenovan kr. kotarskim pristavom II. razreda kod kr. kotarske oblasti na Sušaku, i srednjoškolski učitelj *Mato Seger,* koji je bio pridijeljen biblioteci za izrađivanje hrvatske bibliografije, pak je prešao opet u srednjoškolsku službu. Napokon je bibliotečni pristav II. razreda *dr. Velimir Deželić* promaknut na bibliotečnoga pristava I. razreda.

O *kr. botaničkom zavodu i vrtu* imadem da izvijestim ovo:

Naredbom vis. kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu od 31. siječnja 1899. br. 1613 izdan je „statut" za te zavode, kojim se uređuje služba u njima te ustanovljuju prava i dužnosti namještenoga osoblja. U smislu toga statuta stalno je u službi potvrđen botanički vrtar *Viteslav Durhanek* i uvršten u X. činovni razred s pravom na kvinkvenalne doplatke i stan u naravi. Asistentom zavoda postavljen bje slušač filosofije *Ivan Šarić.*

Najljepši napredak u uređenju botaničkoga vrta tijekom minule godine imademo da zahvalimo vis. kralj. zem. vladi, koja je žrtvovala znamenite svote, te su u vrtu dograđena dva nova toplika za uzgoj eksotičkoga bilja s troškom od 16.000 for., a pored ovih dograđena je dužinom sjeverne strane vrta i u arhitektonskom pogledu vrlo ukusna željezna ograda, koja je uresom ne samo vrtu samome, nego i onome dijelu grada, koji se u onoj okolici razvija. Trošak za tu ogradu iznosio je 18.000 for. Napokon izvedene su neke pomanje adaptacije kako u starim toplicima tako i u vrtlarskoj kući.

Opće sveučilišna zaklada iznosila je prema iskazu računarskoga ureda kralj. zem. vlade na koncu godine 1898. glavnicu od 585.812 for. 24½ nč., a *zaklada medicinskog fakulteta* glavnicu od 629.784 for. 86 novč.

Zemaljski je proračun i za god. 1898. pridonio u ovu zakladu svotu od 10.000 for.

Ostavljajući ovu časnu stolicu, dužnost mi je, da se zahvalim Vama, velecijenjena gospodo drugovi, koji ste me svojim povjerenjem počastili i podigli na ovo mjesto. Hvala Vam na požrtvovnom trudu, koji ste i prošle godine kao i prijašnjih ulagali oko napretka ovoga najvećega hrvatskoga prosvjetnoga zavoda. Napose izričem svoju usrdnu hvalu članovima akademičkoga senata, kojega krepkoj potpori i mudrom savjetu imadem da zahvalim, što sam mogao prema svojim slabim silama barem donekle zadovoljiti svome koli uzvišenom toli i teškom zadatku. Hvala i Tebi, hrvatska akademička mladosti, što si me sa ljubavlju i pouzdanjem susretala, te moje upute i savjete, kojima bijaše jedina svrha Tvoj napredak i Tvoja dobrobit, rado primala i uvažavala.

Napokon mi je izvijestiti, da su izaslanici svih fakulteta u sjednici od 3. srpnja 1899. izabrali rektorom magnifikom za tekuću godinu 1899./1900. kr. javnoga redovitoga profesora pedagogike i teoretičke i praktičke filosofije *dra. Đuru Arnolda,* koji je izbor visoka kralj. zem. vlada otpisom od 12. srpnja 1899. potvrdila.

Velemožni gospodine rektore! Izvolite zauzeti ovu najvišu akademičku stolicu, a s njom ujedno primiti znakove najviše akademičke vlasti, koje Vam predajem sa srdačnom željom, da Vam rektorovanje bude na korist, sreću i slavu hrvatskoga sveučilišta!

II.

FILOSOFIJA, PRIRODNE NAUKE I SOCIJOLOGIJA:

(RIJEČ U PRILOG METAFIZICI.)

GOVOR

NASTUPAJUĆEGA REKTORA

DRA. ĐURE ARNOLDA

KR. JAV. REDOVITOGA PROFESORA PEDAGOGIKE I TEORETIČKE I PRAKTIČKE FILOSOFIJE, ČLANA ISPITNOGA POVJERENSTVA ZA KANDIDATE SREDNIH ŠKOLA, PRAVOGA ČLANA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI, PREDSJEDNIKA DRUŠTVA „HRVATSKA MENSA ACADEMICA", GOD. 1898./99. DEKANA MUDROSLOVNOGA FAKULTETA.

Visoko štovani zbore!

Slavna sveučilišna skupštino!

> Sve znanosti mogu biti potrebnije za život od metafizike — ali bolja od nje nije nijedna.
>
> *Aristotel.*

Još koji tjedan i svršit će se stoljeće, koje se prozvalo prirodoslovnim, jer su mu prirodne nauke i borba za opstanak udarili svoj žig. Elektromagnetizam, spektralna analiza i zakon održanja u jednu ruku, a otkriće staničnog jedra i njegove mitoze, protoplazme i njenih kemijskih i fiziologijskih svojstava u drugu ruku — one su stečevine, koje iznajprije planuše na obzorju prirodnih nauka, da onda daleko sjaju u svijet te primjenom svojom kao brzojav i telefon, kao kemijska industrija i etiologija kužnih bolesti utječu u život narodâ.

Po tomu bi se moglo misliti, da su prirodne znanosti jedina oznaka 19. stoljeća. Ali nijesu. Prva trećina stajala je pod dojmom apsolutne filozofije kao baštine Kantova kriticizma; a posljednja se — uz sav orijaški napredak prirodnih znanosti — stala vidno više zanimati za socijalne nauke. Tako je naše stoljeće prošlo očito tri faze: filozofijsku, prirodoslovnu i socijologijsku. Dopustite, da vam te faze u krupnim crtama prikažem: ne bi li tijem stekli sliku duševne kulture našega stoljeća i uspeli se na visinu, s koje bismo mogli — ako ne već zaviriti u 20. stoljeće, a ono — bar odrediti najpreče potrebe njegove.

I.

Najznatnija umna baština, koje je naše stoljeće preuzelo od prošloga bit će svakako *Kantova* filozofija, nu nipošto zato što bi možda zastupala nov sustav, nego zato što je podavala posebnu kritičku metodu. Kako medutim baštinici obično sebi u prilog tumače oporuku: tako se desilo i Kantovu kriticizmu. Već prvi ga baštinik tumačio na svoj način. *Fichte* je naime Kantovu tvrdnju, da imademo apriorne oblike mišljenja, shvatio tako, da nam za spoznaju prilika i pojava ne treba u opće iskustva. Filozof je — veli on — u stanju konstruovati povijest i njezina razdoblja tako, da se na iskustvo ni malo ne osvrće, nego da se obrnuto svako eventualno iskustvo mora držati zakona po njemu apriorno postavljenih. Isto je *Schelling* tvrdio o prirodi. Koreći besmisleni način ispitivanja prirode, koji da su skrivili Bacon i Newton, veli on izrijekom: Mudrovati o prirodi znači prirodu upravo stvoriti. Priroda nije no vidljivi duh naš, a naš duh nije no nevidljiva priroda. Odatle i potječe, da se priroda ne podudara slučajno sa zakonima našega duha, nego da je baš potonji, koji se u njoj realizuje.

Dok su ovako Fichte povijest, a Schelling prirodu iz čistoga mišljenja izveli — izveo je *Hegel* iz njega čitavu zbilju. Razlika medu njima sastoji samo u tom, što Hegelu nijesu izvanje pojave tvar subjektivna mišljenja kao Fichteu, niti su mu one istovjetne s pojavama nutarnjim kao Schellingu — nego se tako jedne kao i druge imadu smatrati razvojnim fazama iste apsolutne ideje. Apsolutna ideja naime prima iznajprije izvanji oblik i postaje objektivnom prirodom, u kojoj se reći bi obesvješćuje; a onda prima nutarnji oblik i postaje subjektivnim duhom, u kojem se opet osvješćuje.

Kako po tomu spoznaja nije no subjektivna rekapitulacija objektivnoga razvojnoga procesa ideje — nije ni zbilja drugo no istina. U svezi s tijem jest, da prava spoznaja ne može biti ona, koja nastaje *ex datis*, dakle u povodu izvanjega opažanja, kao prirodoslovna — nego samo ona, koja nastaje *ex principiis*, dakle iz čistih pojmova, kao filozofijska.

S više ponosa nego li na usta Hegelova, nije filozofija nikad govorila. Držeći, da je našla put, koji vodi k apsolutnoj spoznaji, otkazala je službu svim znanostima, kojima se prije služila kao organima — i proglasila se upravo svemogućom. Daleko preko granica Njemačke stao se za nju zanimati svijet i sve je hrlilo, da se s njom na izvoru upozna. Auditorium maximum berlinske univerze bijaše za Hegelova djelovanja često premalen, a da uz redovite domaće posjetnike obuhvati još i neredovite strane. Uzme li se, da Hegel nije ni malo kićenim slogom pisao, da se je služio nezgrapnom i teško razumljivom terminologijom i da je u govoru mucao — onda je pojmljivo, da se je velik interes za njegovu nauku imao odbiti samo na apsolutnu spoznaju, koju je obećavao. Tomu se obećanju imade pripisati i dojam, što ga je vršio na druge grane ljudskoga znanja. U povodu njegove nauke, a djelomično i nauke njegovih predšasnika, promijenila se historiografija i povijest umjetnosti, pravo i državoznanstvo, filologija i prirodne nauke. U istoj lijepoj knjizi ostavila je apsolutna filozofija znatne tragove.

Već poslije smrti Hegelove (1831.) nastala je međutim reakcija protiv čiste spekulativne filozofije. Kantovci nijesu nikako mogli dopustiti, da bi Fichte-Schelling-Hegelova nauka bila naravski posljedak Kantove kritike čistoga razuma; jer ako je Kant i tvrdio, da su našemu razumu svojstveni neki apriorni oblici, kojima

shvata izvanji svijet — nije on ipak tijem rekao, da su rečeni oblici istiniti: ne potvrdi li ih ujedno i iskustvo. Imadu li dakle apriorni oblici služiti spoznaji, onda se ne smiju primijeniti nego na pojavni svijet; primijene li se na svijet izvan pojava, onda su bez vrijednosti — jer se taj naprosto ne da spoznati.

Odatle se jasno vidi, da je Kant bio čist empirista, pak po tomu protivnik svake spekulacije. Ljudski razum ide istina za tim, da svoja iskustva upotpuni i proširi istraživanjem o bogu, duši, neumrlosti, slobodi — ali sve to su tek postulati praktične strane razuma, u koje treba da slijepo vjerujemo; jer znanja o njima ne možemo nikako steći. Metafizika, koja se takim istraživanjima ponajviše bavi, nije znanost.

Ovo je otprilike način, na koji se poslije Hegela umovati stalo, a umuje i danas medu tako zvanim *Novo-Kantovcima*. Kako se proslavljeni pisac povjesti materijalizma *Friedrich Albert Lange,* smatra tipom novokantovskoga mudrovanja, navest ću za potkrepu svoje tvrdnje iz rečene povijesti ovo. Znanost se bavi, kaže Lange na jednome mjestu, isključivo pojavama, koje ćutilima iskušavamo. Preseže li ona gdjegod ćutilno iskustvo, čini to samo poradi jedinstvene slike i ljepše harmonije svijeta. Inače svijetu ideja nijesmo vlasni pripisivati objektivna bitka; ideje su naši tvorovi, kojih zbiljnost ne možemo nikako dokazati. Pokušamo li potonje, onda se strmoglavimo u beskrajno more metafizičkih bludnja.

Na drugome mjestu veli Lange opet izrijekom: Vjerske ideje u neku su ruku ipak vječne. Ko će pobiti Palestrininu misu ili s bludnje koriti Rafaelovu madonu? Gloria in excelsis ostat će povjesna moć, te će oriti dok ljudski živci budu samo mogli podrhtavati s uzvišenosti. A ona misao o otkupu, po kojoj se pojedinac sasvim izruča volji onoga, koji svijetom upravlja; one slike o

smrti i uskrsnuću, koje prikazuju najpotresnije i najviše, što ljudsko srce salećuje, a česa nikaka proza nije u stanju riječima prikazati; napokon ona nauka, koja nas puti nahraniti gladne i utješiti nevoljne — sve to ne će nikad uginuti, da ustupi mjesto društvu, koje bi možda mislilo, da je svoj zadatak ispunilo, ako je stvorilo bolju policiju ili novim iznašašćima udovoljilo svojim potrebama.

Je l' de, divno? Šteta samo da je Lange u poetičkom zanosu zaboravio reći: čemu sve to, kad su ideali po njemu puki tvorovi mašte, koji sa svijetom zbilje i objektivne istine ne stoje ni u kakvoj svezi. Zijeva li med zbiljom i idealima nepremostiv jaz — čemu ih podržajemo i naukom utvrđujemo? Bacimo sva metafizička i teološka djela po savjetu *Humeovu* u vatru; jer ona ne mogu da sadržaju no sofisteriju i opsjenu.

I doista je taj savjet stala u teoriji slijediti struja, koju je zasnovao *August Comte,* i koja po njegovu djelu *Cours de philosophie positive* nosi ime *pozitivizma.* Comte uči, da ljudski duh prolazi tri stupnja: teološki, metafizički i empirijski. Na teološkom tumači sve pojave s pomoću nadnaravskih bića, na metafizičkom s pomoću apstraktnih uzroka, na empirijskom napokon s pomoću nepromjenljivih zakona. Pošto samo empirijski stupanj dolikuje znanosti, imade se ona kloniti svih sanjarija i kimera kao što su: bog, duša, supstancija, biće; jer se s pomoću opažanja, eksperimenta i indukcije ne dadu nikako dokazati. Mjesto ideje božanstva treba da u središte svjetskoga poretka stupi ideja čovječanstva; a mjesto božanskog kulta, treba da zavlada kult čovječanstva.

Comteova se nauka neobičnom brzinom raširila po Evropi utječući na sve grane znanosti i javnoga života. U Engleskoj su stali u njezinu smjeru djelovati *Stuart Mill* i *Herbert Spencer.* Onaj prvi hvali Comtea mislio-

cem prvoga preda, a njegovo djelo najznatnijim, što ga je filozofija znanosti stvorila. A Spencer se od Comtea razlikuje tijem, što prihvata ipak neki apsolutni uzrok za pojave, ali tvrdi, da se isti ne može spoznati. U Njemačkoj se s Comteovom naukom upoznali najprije po djelima rečenih Engleza; a onda ju u povodu srodna umovanja Novokantovaca još više priljubili. Nazori kao što su: da je metafizika zastarjeli tipus mišljenja, njezine hipoteze da su opijati razuma, ona da je nesmisao i kao znanost u opće nemoguća — od onda su se sasvim udomili.

Kad se je reakcija protiv spekulacije u filozofijskoj literaturi na taj način očitovala, onda ne će valjda iznenaditi, ako kažem, da je ona u literaturi prirodoslovnoj bila još jača. Smiono, da ne rečem bahato, ignorovanje prirodnih nauka sa strane apriorističkoga mudrovanja već je o sebi izazivalo odmazdu; a sjajni rezultati, polučeni u povodu empirijske metode po gotovo su nametali misao, da prirodnim naukama ne treba filozofije u opće. Što više. Svijest o uspješnosti metode ponukala je prirodne nauke zauzeti čitava područja filozofije te njihove probleme rješavati svojim sredstvima. Naravna posljedica toga bijaše opće materijalizovanje znanosti, a posljedica toga opet opća skepsa.

Za ilustraciju toga pravca evo nazora samo dvojice najodličnijih zastupnika prirodnih nauka. Engleski fizičar *John Tyndall* piše: Pitanja otkale potječemo i kud konačno nestajemo tihnu na beskrajnim obalama nepoznatoga bez odgovora, pače bez jeke. Ispitujmo zato materiju u svim oblicima i do skrajnih granica njenih te izmetnuvši iz riječnika našeg riječ životna sila, nastojmo — ako je moguće — sve vidne životne pojave svesti na repulziju i atrakciju. Kad smo ovako prirodu potpuno ispitali — stajat će tek pred nama prava zago-

netka, kojoj se ni onkraj granica spoznaje ne ćemo ni za korak približiti. A fiziolog *Du Bois Reymond* uči: Imade sedam zagonetaka svemirskih: biće materije i sile, početak gibanja, postajanje života, prividno svrsi shodno uređena priroda, nastanak jednostavnoga oćuta, razumno mišljenje i slobodna volja. Prirodoslovna spoznaja, koja sve promjene u tvarnome svijetu svađa na gibanje atoma i njihove o vremenu neovisne sile — mora nužno priznati, da tih problema nije u stanju riješiti. Oni su granica mekaničkoga tumačenja prirode; prirodoslovlje niti što zna, niti će ikad znati o njima. *Ignoramus et ignorabimus.* Kako pak su granice mekaničkoga tumačenja prirode ujedno granice znanosti u opće, sumnjamo, da bi ma kakva spekulacija rečene probleme riješila. Komu se taj pyrrhonizam možda ne sviđa, neka pokuša sa supranaturalizmom — nu neka pri tom ne smetne s uma, da gdje supranaturalizam počinje, tu da i znanost prestaje.

O dojmu prirodnih nauka na druge disciplire mislim da ne trebam gubiti riječi; jer je i previše dobro poznato, da nema znanosti, koja se pod njihovim utjecajem ne bi manje ili više promijenila bila. Ista lijepa književnost i umjetnost nijesu se dojmu prirodoslovnog pozitivizma oteti mogle. Tu se on javlja pod imenom *naturalizma,* a ide za tim, da život i zbilju prikaže bez svake idealističke primjese; što većom fotografskom vjernosti. Za to nas poezija toga razdoblja vodi vrlo rado u legla zvjerskih opačina, rakijašnice i bludilišta i crta s osobitom nasladom užasne zločine kao što su rodoskvrnje, preljub, sodomija i silovanje — da ih onda prirodoslovnim problemima baštine i borbe za opstanak može braniti. Sve što čovjeka oplemenjuje: uzoran obiteljski život, ćudoredna načela, čuvstvo dužnosti, poštivanje, častoljublje — proglašuje se naprosto konvencio-

nalnom laži. Realistička umjeća pazi ponajviše na tjelesno i vidno — i cijeni estetsku vrijednost svojih tvorevina prema izvanjim vrlinama njihovim. Zato ona i ugada novotom, rjetkosti, sjajem i elegancijom — u kratko tehničkim savršenstvom izvanjega prikazivanja. Prikazivati i ostvarivati ideje — nije nikako njezina namjera. Moderna je umjetnost baš kao i moderna znanost bez svake metafizike.

I protiv toga isključivog gospodstva prirodnih nauka nastupila je medutim zadnjih decenija živa reakcija; a uzrokovao ju po čudnoj ironiji sudbine najveći obožavatelj rečenih nauka — *August Comte.* Po njegovu djelu *Cours de philosophie positive* izilazile su naime prirodne znanosti i nehotice kao puko sredstvo *nauka socijalnih;* jer se je pod dojmom potonjih imalo ljudstvo preobraziti tako, da postane središtem čitavoga poretka svjetskog. Koliko je sam socijalne znanosti cijenio, razbira se najbolje odatle, što je od šest svezaka rečenoga djela izrabio potpuna tri, da ih dostojno prikaže. Uzme li se k tomu, da socijalne nauke po svom pojmu nijesu u jednu ruku mogle ignorovati filozofijskoga momenta t. j. inponderabilija duševnoga života ljudskog; a u drugu ruku opet da su morale pretresti sva pitanja nacionalno-ekonomske naravi — onda je pojmljivo zašto su nužno pobudile interes ne samo znanstvenih nego i običnih krugova.

I zbilja nema danas ni političke ni vjerske stranke koja prema socijalnim pitanjima ne bi izvjesno stanovište zauzela bila. Katoličko crkveno osvijetlio je već 1891. sam papa *Pio XIII.* encyklikom *rerum novarum;* a nakon toga razviše crkovnjaci baš zamjernu djelatnost u izučanju pitanja socijalnih. Poput stranaka nijesu se ni znanosti mogle oteti bujici socijalnoj. Osim sociologije i narodne ekonomije, kojih području socijalna pi-

tanja za pravo i pripadaju, stale su gotovo i sve druge znanosti putiti na zadatak, koji im je unutar društva izvršiti. Zato i ne iznenađuje, da imademo danas povijest, pravo, jezikoslovlje, prirodne nauke, filozofiju i pedagogiju koje na pola ·koje pak sasvim obrađene u svjetlu socijalnom. U kratko znanost se stala navalice socijalizovati tako, da će ovo biti jedna od osnovnih karakteristika njenih u stoljeću, koje se približuje.

Isto vrijedi i za umjetnost. Tko nije opazio, da moderno slikarstvo, vajarstvo i lijepa literatura najvole zalaziti u slojeve t. zv. četvrtoga staleža i prikazivati najbujnijim bojama, najživljom plastikom i najvećom vjernosti kukavne prilike njegove. Navlastito su roman i drama, koji taj estetski elemenat prikazivanja nastoje tijesno svezati s političko-ekonomskim samoga sadržaja tako, da *Ludvig Stein* pravo imade, kad u svom djelu *die sociale Frage im Lichte der Philosophie* tvrdi, da današnji naturalizam s bližega ogledan i na dublje psihološke motive sveden nije no djelomično nesvjesni djelomično pritajeni socijalizam.

II.

To su evo glavne struje na polju duševne kulture 19. stoljeća. Kako sam ih poradi jedinstvene slike i genetički i bez kritičkih primjetaba prikazao — dopustite, da potonje sada na njih nadovežem i tijem rečenu sliku više osvijetlim i upotpunim.

O filozofijskoj struji Fichte-Schelling-Hegelovoj može svatko misliti, što ga volja; ali jedno se nijekati ne može, da je bila duboko uvjerena o uzvišenoj zadaći filozofije i univerzalnom značenju njenom. Odatle i uporno nastojanje idealističkih filozofa, da filozofiji pribave centralno mjesto medu znanostima i onaj široki pogled,

kojim su obuhvatali pojedine struke, da ih u filozofiji ujedine. Žaliti se mora jedino, što su smetnuli s uma Aristotelovu riječ, da svako znanje stječemo iskustvom. Hoteći tako svijet shvatiti čistim umovanjem, dakle bez svijeta, postadoše im ponosni sistemi nužno skupom apriornih konstrukcija, koje se nijesu samo kosile s iskustvom, nego su s njim bile baš u diametralnoj opreci.

Kako su tu priliku obilno izrabili i novokantizam i pozitivizam i materijalizam, naravno je, da su spekulativni filozofi polučili obrnuto, nego li su mislili. Ugled, što ga je filozofija među znanostima uživala, poče djelovanjem novih struja tako padati, da se je ona u osamdesetim godinama ovoga stoljeća pričinjala već nekom visokom umirovljenom ličnosti, koju istina svatko na ulici pozdravlja, ali i dalje bježi, da ga ne ustavi.

Ni nove struje nemaju međutim razloga, da se konačnim efektom pohvale; jer sve, kako natuknuh, vode do skepticizma. Spencer se očituje skeptikom naprama apsolutnomu, Du Bois Reymond se sam naziva Pyrrhoncem, a Tyndall misli, da ni onkraj spoznaje ničesa. Jadna li posljetka dubokih studija! Čovjek stoji već tisućljeća na burnom žalu života i gleda u more vječnosti ulažući svu umnu snagu svoju, da riješi pitanja, koja mu se odanle trajno nameću. Za djetinstva pomagala mu u tom poslu vjera, koju mu roditelji usadiše u srce, a poslije opet filozofija, koja mu je pružila i logička sredstva za obrazložbu zadnjih pitanja. Danas nakon tolikog umnog nastojanja osvanja evo demon sumnje, te mu prikričuje: Smrtnik ne će nikad dignuti vela, koji prikriva ćutilni svijet. Ignoramus et ignorabimus.

Od kolikog su zamašaja te kobne riječi bile, razbira jamačno svatko. One su poput munje proletile svijetom i dojmile se navlastito onih, koji su u povodu moderne nauke zazirali od svake spekulacije, ali dakako

i blazirana prirodoslovnom polunaobrazbom zasićena milieua. Da su tu u prvome redu potresle moralnom stranom života, samo se od sebe razumije. Tko je uvjeren, da se nadćutilno neda dokazati: taj se strmoglavljuje u ćutilno, da ga se obilno naužije. Zato s pravom kaže *Johannes Volkelt:* Tko metafiziku i religiju odbaci, taj mora svoj život — misli li jasno i dosljedno — udesiti sasvim prema relativnim i čisto individualnim mjerilima t. j. prema mjerilima promjenljive ugode i koristi. Biva li međutim, da netko bez metafizike i religije živi ipak prema strogim moralnim načelima — onda to nije nego samoopsjena i nedostatak dosljednosti; jer svako moralno načelo upućuje implicite na neki manje ili više određeni nazor o svijetu, unutar kojega je tek opravdano i imade smisao.

Nu nije zazor od metafizičkih idejala zarazio samo više nego žalibože i niže slojeve pučanstva; jer je težnja za popularizacijom znanosti skrbila za to, da se sve, što učenjaci pišu, i na ulici pripovijeda. Tu teorija tek i postaje praksom, pošto se odatle, što se nadćutilno, dakle bog, duša i idejali ne mogu tobož spoznati, naprečac zaključuje, da ih u obće ni nema. Iz tih pak je negacija baš proiztekao onaj strašni moral, po kojemu borba za život nije samo svjetski nego i evolucioni zakon. Tko se u borbi za opstanak uzdrži — taj je imao pravo. Sila je pravo. Nema li Boga, duše i vječnoga života, onda nema ni vjere, ni ćudoreda, ni prava — a egoizam, koji u borbi za opstanak daje pojedincu snagu: baš je tako jedini opravdani princip života, kao što je zemaljsko blaženstvo jedina svrha čovjeka. Taj je moral tačka, u kojoj materijalizam i ateizam postaju popularni i služe uporištem t. zv. četvrtomu staležu, koji pod geslom: *ni dieu ni maitre* trese jur velikim narodima, a ima ga i kod nas, koliko ga god nijekati htjeli.

Da mi međutim ne spočitnete, da prestrogo sudim istaći ću odmah i pojavu, koja s materijalizmom uspo-redo teče, a odaje manje ili više idejalno shvaćanje svijeta i života. Mislim na *misticizam*. Misticizmu imade traga već u *Schellinga*, a poput Ganga pline već po filozofiji *Schopenhauera* i *Hartmanna*. Ali dok kod po-tonjih potsjeća i nehotice na staru domovinu Bude i Brahme, kod *Nietzschea* se u obliku simbolizma bratimi s naukom Zarathustre. Ne može se potpuno zanijekati ni u Mikrokozmu *Lotzeovu*, a po gotovo udara u oči u Nani i Zendavesti *Fechnerovoj*. Tko pak ne zna — malo da nijesam zaboravio pitati — da je i otac pozitivizma, *August Comte*, pod kraj života bio mistikom, izučao otajstvenost procesija i umišljao sebi, da je vrhovni sve-štenik. Dakako, tko za dana ušutkava glas duše, tomu pod večer izbija stalno na javu!

Ali ni misticizam nije ostao tek unutar stroge zna-nosti, nego je izazvao neku vrstu mističke popularne nauke i prešao u svijet i umjetnost. Tu bih mogao go-voriti o našem zemljaku *barunu Hellenbachu* i *Karlu du Prelu*, osnivaču časopisa Sphinx i piscu mnogih mi-stičkih djela; mogao bih govoriti o našim spiritistima, hipnotizerima i čitačima misli; a ne manje bih mogao pokazati, da i kroz modernu umjetnost i lijepu književ-nost prosijeva dosta intenzivna mistička zraka — ali sve ovo bi me predaleko vodilo. Ovdje ću samo nagla-siti, da je misticizam u povjesti filozofije slijedio vazda za strogim iskustvenim pravcem, poradi česa je i do-zvoljeno smatrati ga nekom reakcijom. U svakom pak slučaju stoji, da misticizam odaje metafizičku potrebu prekoračiti kruto iskustvo i približiti se svijetu idejalnom.

A što da vam napokon kažem o efektu razdoblja, što smo ga nazvali socijalnim? Kako razdoblja nijesu zidovima ograđena, nego jedno utječe u drugo, naravno

je, da sve što sam doslije istakao, vrijedi u neku ruku i o razdoblju socijalnom. Jedna nepovoljna pojava međutim imat će se napose njemu pripisati. Opće socijalizovanje znanosti donijelo je naime sa sobom, da se je u svakoj od njih stalo provađati i socijalno načelo diobe rada, koje je i mediokritetima pružilo zgodu sudjelovati kod dogradnje istih. Istina jest, da je znanost u opće tijem kvantitativno porasla, jer se je i nehotice prometnula u bujicu najrazličitijih monografija i minimografija. Ali sumnje nema, da je ona kvalitativno stradala, jer se je sve više stao gubiti općeniti prijegled, pak po tom universalno filozofijsko shvatanje tako pojedinih disciplina kao i čitavoga znanstvenoga organizma. Što pak vrijede pojedina makar i najegzaktnija data, ako ih nijesmo u stanju svrstati pod principe, u kojima su tek osnovana?

Na te je prilike upozorio *Eduard Hartmann* već g. 1882. u svom djelu *Moderne Probleme*. Moderna je znanost, veli on, u pogibli, da se od empirijske građe uguši i u specijalizmu ukoči . . . Pojedine se struke sve više razilaze i manje razumiju poput rudara, koji u posebnim rovovima, a bez zajedničke osnove rade . . . Pri tom dakako raste literatura. Uzmemo li, da u njemačkom jeziku izađe na godinu samo 15.000 djela, a otprilike isto toliko da ih izađe u jeziku franceskom i engleskom — onda to za trećinu stoljeća iznosi već preko milijun knjiga, kojima treba još pribrojiti silesiju periodičkih časopisa u istom razmaku izašlih . . . Ako taj proces još jedno stoljeće potraje, mora se evropska duševna naobrazba tako ukočiti, da će ukočenosti svojom nadmašivati ukočenost kinezkoga mandarinstva, talmudstva i izlamstva za toliko, za koliko će biblioteke naših praunuka nadmašivati književno blago Kineza, Židova i Muhamedanaca.

I *Ludwig Stein;* koji se inače u navedenom već djelu žali, što se znanosti nijesu do danas dovoljno socijalizovale, odsuđuje odlučno njihovo sve jače specijalizovanje. Nazivajući potonje najprostijim taljigarskim poslom, koji se samo tricama i kučinama bavi, kaže izrijekom: Današnji su zastupnici znanosti, ograničivši se individualistički na svoja stručna polja, izgubili sasvim svezu s cjelokupnim znanjem ljudstva; a što je pri tom najgore, oni ne opažaju ni zamašaj toga gubitka . . . Tu ne preostaje nego se za vremena sabrati, da znanost ne stigne sudbina gradnje babilonskoga tornja, kod koje jedan čovjek nije razumio govor drugoga.

Nu sve to je, rekao bih, istom teoretička strana specijalizma. Praktična je daleko nepovoljnija. S jednostranim specijalizmom nauka nestaje naime sve više pravoga znanstvenoga idejalizma, kojemu nauka o sebi vrijednost imade. Samo rijetkima je jošte znanost uzvišena nebeska božica; većina je smatra kravom muzarom, koja imade služiti potrebama ćutilnoga života. Zato kod izbora studija odlučuju danas više t. z. izgledi i obziri nego li ljubav prema znanosti — a ipak sumnje nema, da su oni prvi nešto sporedno. Studij je u kratko postao studijem za kruh. Uzme li se, da je taki studij tim unosniji, čim više računa sa razumom, a odmeće srce — onda je pojmljivo, kako se u njegovu povodu ne može doći do harmoničke naobrazbe, pak po tom ni do čvrstih moralnih načela. Tko pak potonjih nema, taj ili izrabljuje prilike u svoje egoističke svrhe ili se njima ropski prilagođuje. Odatle i čudna pojava, da naš visoko prosvećeni vijek — što se značajeva tiče — zaostaje znatno za manje posvećenima. Za plemenita djela i velike žrtve, hoće se dašto više srca; a naša je kultura malo ne isključivo razumna.

III.

Toliko sam morao reći da upotpunim sliku, koju sam vam o stoljeću podao. A sad dopustite, da na osnovu tih podataka izvedem zaglavak i završim. Kad bi stari *Sokrat* ustao iz groba, a mi bismo mu pokazali naša čudesna prometala, ogromnu produkciju tvornica, daleko sežna zrna, kojima se ljudi ubijaju i gradovi ruše, raskošno udoblje privatnih kuća, krcato pune biblioteke, sjaj kazališta, u kratko sve blago stoljeća, pak bismo ga pri tom upitali: nijesmo li s pravom ponosni? — on bi po svom starom običaju stalno odgovorio: ne znam, jer ne poznajem vašega mišljenja i jer nijesam ispitivao, jeste li dobri i mudri. Možda bi i nastavio, pa reko: U svojoj sam domovini čuo gromornog Perikla i gledao drame Sofoklove; Evripida sam i Alkibijada osobno poznavo, a Aristofan mi je bio neprijatelj; Fejdiju sam vidio na djelu, a Zeuksisovim sam se slikama divio, dok je Platon bio moj učenik. Pokažite mi vi svoje žive majstore.

Tko ne opaža, da bi tako onaj odgovor kao i ovo pitanje Sokratovo sadržavali kritiku čitave kulture našega stoljeća. Helenska je kultura klasičkoga doba bila u prvome redu idejalna a k tomu individualna, a naša je u prvome redu materijalna a uz to socijalna. Zato je razumljivo, da se Sokrat, komu su idejali više vrijedili od svega zemskoga blaga, a pojedinci opet više od društva — nebi za našu kulturu, kod koje baš obrnuto biva, mogao oduševiti.

Nu čovjek ne mora da bude baš Sokrat, a da ipak opazi jednostranost, da ne kažem stranputicu, moderne kulture. Idući pretežno za tim, da ljudstvo dresira za izvanji svijet i steče po tom što više kulturnih sredstava,

ona je malo ne sasvim smetnula s vida nutarnje potrebe ljudstva, dakle baš ono, u čemu kulturne vrednote i klasicitet sastoje. Na tu se priliku imadu odbiti i navale, koje protiv moderne kulture sve više učestavaju. Da spomenem samo djela *La science et la religion* od *Ferdinanda Brunetiera* i *die Haltlosigkeit der modernen Wissenschaft* od *Tilmanna Pescha.*

S tih su se navala prijatelji današnje kulture silno uzvrpoljili. Ludvig Stein predlaže, da se stvori posebna univerzalna znanstvena akademija, koja bi poput vrhovnoga sudišta u svim pitanjima izricala svoje presude. Nu ne gledeći na to, da se doba, koje baš u povodu svoje kulture radije ruši nego li postavlja autoritete, ne bi pokorilo ni presudama take akademije — ne radi se mislim kod te zgode u opće o pojedinim pitanjima znanstvenim, nego se radi jedino o pitanju opravdane protuteže današnjemu materijalističkomu pravcu. Ako potonji uz nižu materijalnu kulturu nije bio u stanju stvoriti i višu idejalnu — onda nepreostaje nego da se udesi tako, da i ova bude moguća. Čovjek nije samo tvar nego je i duša, koja trajno tvar razvija i teži za idejalnim krajevima metafizičke spekulacije. Kako je ova u tijesnoj svezi s filozofijom, za pravo srce njeno, može preinaka rečenoga pravca sastojati samo u tomu, da se filozofija stavi opet u središte čitavoga naučnoga sistema znanosti.

To zahtijeva u ostalom i socijalni karakter današnje kulture. Socijalne nauke naime, navlastito nacionalna ekonomija i statistika, služeći se prirodoslovnom metodom ignoruju po mogućnosti svuda pojedinca i uzimlju u obzir samo kolektivno skupno djelovanje, da na njegovu osnovu konstruiraju zakone. Kako pojedinac izlazi pri tom tek kao neznatni član izvjesne ekonomske za-

jednice, koji se rečenim zakonima imade ropski pokoriti — iščezavaju naravno idejalna dobra i vrednote pojedinca sasvim spram materijalnih dobara cjeline. Nu pojedinac ne može biti ništica već zato, što onda ni države ne bi bile no skupovi od ništica. Istina je, da pojedinac u povjesti stoji znatno pod dojmom materijalnih prilika i da su potonjima čitava razdoblja uvjetovana tako, da i historičar dođe lako u napast, da povjesni proces i shvati i prikaže naprosto kao gospodarstveni. Nu povjest ovako shvaćena bila bi tek povijest materijalnih prilika i interesa, dok u razvoju naroda znade dojam pojedinaca daleko nadbijati dojam onih prvih. Samo filozofijsko shvatanje, kojemu socijalne pojave nijesu no psihologijske, podobno je priznati prevlast duha nad materijom i biti pravedno tako prema pojedincu kao i društvu.

A ne puti li pocjepkanost znanosti također na popotrebu koncentracije u filozofiji? U povodu socijalnog principa diobe rada raziđoše se pojedine discipline poput rakove djece niti znajući niti mareći za zajedničko izhodište. Već unutar uže discipline — recimo matematike — prestala je međusobna kontrola i razumijevanje specijalista; a prirodne se nauke sve više promeću u nesuvislu zbirku sitničarskih bilježaka. *Rümelin* se u *Deutsche Rundschau* sv. LXXI. istina nada, da će i opet doći vrijeme, gdje će se sve raštrkano i nesuvislo u cijelost sastaviti. Nu vrijeme po iskustvu sve više rastavlja, a duh je, koji sve više ujedinjuje. Zato je to pitanje već *Platon* za uvijek riješio, kad u svojoj državi traži, da mladići od 20. godine počamši raštrkano znanje svoje prema srodnosti disciplina i prema naravi bivstva do prijegledne (sinoptičke) cjelosti dotjeruju. Pošto pak *συνοπτικός* može biti samo filozofski duh, ne preostaje nego da svaki stručnjak bude i filozofijski naobražen.

Da se uklonim prigovoru, da to samo filozofi traže, poslužit ću vas sa dva mnijenja s različitih polja. Veliki pravoslovac *Rudolf Jhering* tuži se u prijedgovoru k svome djelu *der Zweck im Recht,* što je u filozofijskim pitanjima bio tek diletanta. Ako sam ikad požalio — veli izrijekom — što je moja naobrazba pala u doba, gdje se je filozofija slabo cijenila, to je baš kod tog djela. Što sam onda pod dojmom nepovoljne struje propustio, nijesam nikad više nadoknadit mogao. Ne manje klasično je očitovanje *Häckelovo.* Pogubnije od specijalizma — veli on — jest za razumijevanje prirodne cjeline nedostatak filozofijske naobrazbe, kojom se većina savremenih prirodoslovaca odlikuju . . . Oni misle zgradu prirodnih znanosti sazdati od pukih činjenica bez filozofijske sveze, od pukoga znanja bez razumijevanja. Na to se tuđenje prirodnih nauka od filozofije i surovi empirizam, koji se danas često hvali kao egzaktna znanost, imadu odbiti oni neobični skokovi mišljenja, one krupne povrjede elementarne logike, s kojima se susrećemo na svim putovima prirodoslovnim.

Nakon ovakih izjava čini mi se suvišno napose dokazivati, da je filozofija *conditio sine qua non* svake znanosti. Jedino, što bi se pitati moglo, jest: koja ili čija filozofija? Prema svemu, što sam o nedostacima moderne kulture istakao, ne bi smjelo biti sumnje, da to može biti samo filozofija, koja sve promatra *sub specie aeternitatis* i za koju po tom postoji i svijet idejala. Filozofija, koja idejale smatra metafizičkim tlapnjama, ne može biti pokretalom znanosti, niti može po ovima dati kulturi idejalno obilježje. Rafaelova madona Sikstina i misa od Palestrine nijesu nipošto puki tvorovi mašte, nego su plod dubokoga uvjerenja, da postoje idejali, kojima su namijenjeni. Zato je i ne ponjatno, kako na-

stavljači Kantovi mogu zahtijevati, da se vratimo filozofiji njihova majstora — ta Lange je baš u povodu njegove nauke došao do negacije svih idejala i dopustio samo estetsko djelovanje njihovo. Treba li u opće da se vraćamo, onda se vratimo k filozofiji najvećega genija svih vjekova, koji nije bio manji štovalac empirije od današnjih materijalista, a ipak je utvrdio metafiziku kao znanost o svijetu idejala. Mislim *Aristotela*.

Tijem u ostalom ne budi drugo rečeno, nego da je pitanje o idealizaciji kulture u najtjesnijoj svezi s pitanjem o mogućnosti metafizike u opće. Odabrali zato koju ili čiju vam drago filozofiju, ona mora da bude skopčana s vjerom u bitak idejala: imade li kulturi podati idejalno obilježje. Ako je sve u svijetu samo tvar i sila, a boga i duše, neumrlosti i slobodne volje nema — onda, kako rekoh, nema ni vjere ni ćudoreda. A nema li vjere i ćudoreda onda motivom mišljenja i djelovanja ljudskog postaje zvjerski egoizam, koji život nužno rastvara, jer ga čini ropski podlim i prostim.

Nasuprot tomu je činjenica, da sve lijepo istino i dobro u svijetu nastaje u povodu idejala: poradi česa samo infernalni cinizam može tvrditi, da nijesu no metafizički fantomi. Ili zar je prošlo stoljeće potonulo u krvi milijuna za fantome? Zar su stoljetne teške borbe naših otaca za vjeru, domovinu i slobodu — te najveće narodnje idejale — bile tek borbe za fantome? Nikada. Borbama za idejale stječemo tek pravo na njihovu realizaciju ovdje; a to nam pravo vrijedi sve dotle, dok se za njih borimo. Gajimo zato idejale i nastojmo prema nesumnjivoj intenciji idejalnih osnivača našega sveučilišta, da kroz njih kao kroz prizmu prolaze i sve znanosti — ne bi li nam čim prije domovini hrvatskoj sinula čarobna duga bolje budućnosti.

S tom željom i nadom zahvaljujem se vama, visoko učena gospodo kolege, na časti, kojom me odlikovaste, pozdravljam tebe akademijska omladino, vazda uzdanice naroda, i kličem: vivat, crescat, floreat alma mater nostra Francisco-Josephina!

